

Marcin Medyński

Kongres Towarzystw Regionalnych i Lokalnych: "Regionalizm w epoce globalizacji", (17 września 2014 r.), w ramach XIX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich...

Z Dziejów Regionu i Miasta : rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej 6, 213-221

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sprawozdania

Kongres Towarzystw Regionalnych i Lokalnych: *Regionalizm w epoce globalizacji* (17 września 2014 r.), w ramach XIX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich *Polska – Bałtyk – Europa* (17-21 września 2014 r.)

W dniu 17 września 2014 r., w wigilię zjazdową XIX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich zwołanego w Szczecinie, odbył się Kongres Towarzystw Regionalnych i Lokalnych pod hasłem *Regionalizm w epoce globalizacji*. Jego organizatorem było Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział Szczecin we współpracy z teatrem Uckermärkische Bühnen Schwedt, współorganizatorami zaś – Gmina Cedynia, Cedyński Ośrodek Kultury i Sportu, Stowarzyszenie Historyczno-Kulturalne „Terra Incognita” oraz Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego. Kongres tradycyjnie odbył się poza miejscem obrad zjazdu, w XIII-wiecznym klasztorze cysterek w Cedyni (obecnie Hotel Klasztor Cedynia). Jego celem była, jak wskazali organizatorzy, „prezentacja dorobku wybranych towarzystw lokalnych i regionalnych, wymiana poglądów na temat ich działania oraz dyskusja nad stojącymi przed nimi problemami, szansami i zagrożeniami”.

Kongres rozpoczął przejazd uczestników ze Szczecina na miejsce obrad, w czasie którego swą erudycyjną wiedzą o regionie dzielił się dr Paweł Migdalski. Przejazd połączono ze zwiedzaniem wybranych przez organizatorów obiektów. Pierwszym było wnętrze i otoczenie teatru Uckermärkische Bühnen Schwedt, zmodernizowanego w ramach polsko-niemieckiego projektu ze środków Unii Europejskiej i stanowiącego przykład udanej współpracy kulturalnej pogranicza. Kolejnym miejscem pokazanym uczestnikom był monumentalny kościół

Mariacki z XIV–XV w. w Chojnie, zrujnowany w czasie II wojny światowej i od ponad dwudziestu lat poddawany pracom rekonstrukcyjno-renowacyjnym. Następnym przystankiem był Moryń, miasteczko, które szczęśliwie uniknęło zniszczeń wojennych, z zachowanym niemal w całości wieńcem murów miejskich i XIII-wiecznym kościołem pw. Ducha Świętego (w którym znajduje się XII-wieczna mensa ołtarzowa!). Z Morynia przewieziono uczestników na Siekierkowski Cmentarz Wojenny 1. Armii Wojska Polskiego w Starych Łysogórkach – nekropolię niesłusznie usuwaną obecnie poza krąg oficjalnych uroczystości poświęconych pamięci ofiar wojny, a na której spoczywa blisko 2000 polskich żołnierzy (i upamiętnionych jest kolejnych 1200 poległych). Ciekawym akcentem była wizyta na Górze Czcibora, pod pomnikiem upamiętniającym bitwę pod Cedynią w 972 r., gdzie dr Migdalski przedstawił swe nowatorskie teorie dotyczące lokalizacji pola bitwy. Spod Góry Czcibora odjechano na miejsce obrad.

Uczestników kongresu powitał dr Paweł Migdalski (koordynator), reprezentujący Uniwersytet Szczeciński i Stowarzyszenie Historyczno-Kulturalne „Terra Incognita” z Chojny. Następnie prof. dr hab. Wojciech Iwańczak (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) krótko wprowadził uczestników w tematykę obrad, omawiając zagadnienie regionalizmu i roli regionalistów, podejmując próbę definicji podstawowych pojęć, a także omawiając metody działania i rolę regionalizmu dla społeczności lokalnych i historii w ogólności.

Kolejnym punktem programu były dwa referaty wstępne. Pierwszy z nich, na temat *Towarzystwa naukowe – ich rola w tworzeniu dziedzictwa narodowego*, wygłosił prof. dr hab. Henryk Samsonowicz (Uniwersytet Warszawski). Profesor podkreślił, że bez pamięci o przeszłości nie może trwać żadna ludzka wspólnota, zwrócił też uwagę, że ludziom myślącym nie wystarcza samo zabieganie o wikt i opierunek – stąd od dawna powstawały stowarzyszenia osób ciekawych świata i żądnych wiedzy. Grupy te skupiały się przy wybitnych jednostkach, w klasztorach, na dworach królewskich i uniwersytetach, popularne też były spotkania intelektualistów „na salonach”, jak chociażby znane dysputy u ks. Izabeli Czartoryskiej czy u Jadwigi Łuszczewskiej (Deotymy). Początki polskich towarzystw naukowych to okres po utracie przez Polskę Niepodległości – najśłynniejszym było wówczas warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, założone w 1800 r.

z inicjatywy m.in. Stanisława Staszica. Towarzystwa te, często skupiające wolnomyślicieli, zazwyczaj zrywały gorsety krępujące naukę, stanowiły zaczyn dyskusji i pobudzały do myślenia, pozwalały prezentować różnice poglądów i ścierać się naukowcom prezentującym różne punkty widzenia, a także – co było przez wiele lat bardzo potrzebne – pozwalały na rozwój nauki poza zasięgiem cenzury.

Drugi referat wstępny wygłosił prof. dr hab. Andrzej Buko (Instytut Archeologii i Etnologii PAN / Uniwersytet Warszawski). Prezentację tematu *Badania regionalne a rozwój cywilizacyjny lokalnych społeczności* rozpoczął od spostrzeżenia, że miejsca tradycji, jak kopce, grobowce czy miejsca kultu, były przez te społeczności rozpoznawane i włączane w ich życie współczesne. Odkrywane ślady przeszłości zmuszały do refleksji o przeszłości, wcześniej też zaczęły się celowe badania cmentarzy i innych pamiątek historycznych. XIX wiek dał podwaliny badań lokalnych, przede wszystkim dzięki ówczesnej modzie na regionalizm. Coraz więcej informacji zaczęto pozyskiwać w toku badań archeologicznych, co z kolei powodowało tworzenie ekspozycji odnalezionych pamiątek i powstawanie pracowni regionalnych. Referent zwrócił także uwagę na problemy, na jakie natyka się historia lokalna, jak chociażby naciski i oczekiwania „polityczne” (np. do niedawna bardzo widoczne na obszarze całych „ziem odzyskanych” wymagania, aby wszelkie wyniki badań potwierdzały słowiańskość i „prapolskość” tego terenu), a także problemy i sukcesy w dialogu z władzami samorządowymi, których rola w pomocy i popularyzacji efektów pracy historyków-regionalistów jest nie do przecenienia.

Prezentacje towarzystw regionalnych rozpoczął referat prof. dra hab. Jerzego Motylewicza¹ (Uniwersytet Rzeszowski / PTH o. Przemyśl) pt. *Środowisko historyczne Przemyśla w XX i XXI w.* Autor zwrócił uwagę na różnorodność etniczną tego terenu (poza Polakami, Rusinami i Żydami także inne, liczne mniejszości narodowe), a także na oddziaływanie pobliskiego Lwowa, który zawsze był silnym ośrodkiem intelektualnym. Sam Przemyśl dysponował bogatym archiwum, a także cennymi zbiorami bibliotecznymi i muzealnymi, co tworzyło bazę do prowadzenia badań historycznych i szybko zaowocowało pierwszymi opracowaniami dziejów regionalnych. Jednakże pierwsze próby

¹ Z powodu nieobecności autora referat został odczytany przez Artura Kiełta.

zrzeszenia środowiska historyków przemyskich spaliły na panewce. Dopiero Towarzystwu Przyjaciół Nauk udało się „scentralizować” ruch naukowy w mieście i regionie – utworzono własną bibliotekę, muzeum, a do 1939 r. udało się wydać 7 zeszytów „Rocznika Przemyskiego”. Nie udało się jednak w okresie międzywojennym opracować monografii miasta, mimo zadeklarowanej woli i znacznej liczby przyczynków. Oddział PTH powstał w mieście w 1928 r., oficjalnie z inicjatywy prof. Franciszka Bujaka. Powojenne losy przemyskiego PTH były zmienne. Towarzystwo działało, mimo trudności, na niwie naukowej, nie udało się jednak podjąć prac wydawniczych. W 1955 r. nastąpiło otwarcie bazy naukowej PTH, jednakże jej pracę utrudniały problemy etatowe. Rozszerzano też działalność organizacji, zakładając koła terenowe. Duże problemy przyniosły lata 90. XX w. – uległa likwidacji baza naukowa, pracę sparaliżował kryzys oraz konflikty polityczne i narodowościowe, które rozbiły regionalne środowisko historyków; problemem jest też brak współpracy pomiędzy lokalnymi historykami, a rekrutującą się spoza regionu kadrą naukową Instytutu Historii miejscowego uniwersytetu.

„Bohaterami” prezentacji Prezes Kornelii Kurowskiej były: *Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa Borussia oraz Fundacja Borussia w Olsztynie*. Stowarzyszenie powstało w 1990 r., fundację zaś stworzono w 2006 r., by wspierać działania stowarzyszenia. Obszarem, na który skierowana jest uwaga Borussii, jest region warmińsko-mazurski, a wśród celów jej działania podkreślono budowanie świadomości historycznej i kulturowej w odwołaniu do wspólnej historii, rozwijanie dialogu i porozumienia między przedstawicielami różnych narodów, wyznań i tradycji, „otwarty regionalizm” polegający na współpracy transgranicznej z sąsiadami Polski, a także włączanie społeczności lokalnych do działań na rzecz ich otoczenia. Tematami podejmowanych przez stowarzyszenie projektów są przede wszystkim historia i współczesność Warmii i Mazur, ich dziedzictwo kulturowe i kultura współczesna, problemy społeczne oraz edukacja obywatelska i międzykulturowa. Cele swe Borussia realizuje na różnych polach działalności statutowej: poprzez edukację (międzynarodowa wymiana młodzieży, seminaria i warsztaty, badania terenowe), działalność kulturalną (akcja dokumentowania i porządkowania historycznych cmentarzy i zabytkowych założeń parkowych, organizowanie seminariów, konferencji i wystaw), wydawniczą (czasopismo „Borussia. Kultura – Historia –

Literatura”, które w 2014 roku doczeka się 54. tomu, oraz kilka serii książkowych) i współpracę transgraniczną (np. warsztaty teatralne, ekologiczne, spływy kajakowe, wolontariat); pomocne w tym jest prowadzenie Centrum Dialogu Międzykulturowego Dom Mendelsohna w budynku odrestaurowanym w znacznej części własnymi siłami stowarzyszenia.

Dr hab. Krzysztof Nowak (Uniwersytet Śląski), reprezentujący Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział Cieszyn, wygłosił prezentację *Macierz Ziemi Cieszyńskiej i cieszyński oddział PTH*. Region cieszyński został wyodrębniony jako księstwo już w średniowieczu. Charakteryzowała go zawsze duża różnorodność etniczna (Polacy, Czesi, Niemcy, Austriacy, Żydzi) i wyznaniowa (protestanci, katolicy). Wyjątkowa dla tego pogranicznego regionu jest „zasiedziałość” mieszkańców – był to jeden z nielicznych takich wielonarodowych obszarów, których nie dotknęły masowe migracje, zwłaszcza te największe, stanowiące skutki II wojny światowej. Wcześniej, w XIX w. rozwinęło się tu polskie szkolnictwo, dzięki czemu już w okresie międzywojennym istniała polska inteligencja. Dużą w tym zasługą Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, powstałej w 1885 r. jako Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego; od 1918 r. działała jako Macierz Szkolna Ziemi Cieszyńskiej, na Zaolziu utrzymując polskie szkoły, zaś na terenie Polski prowadząc zwykłą działalność kulturalną i rozrywkową. Prelegent przedstawił też obecną działalność Macierzy i PTH, przede wszystkim popularyzującą kulturę regionu i jego historię.

Jedyną organizacją regionalistyczną z centralnej Polski, zaproszoną przez organizatorów do przedstawienia swej działalności, było Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Skarżysku-Kamiennej. Dr Piotr Kardys rozpoczął swe wystąpienie od syntetycznego zarysowania historii terenów obecnego miasta Skarżyska-Kamiennej. Wspomnił o działającym w latach 80. XX w. Towarzystwie Przyjaciół Miasta Skarżyska-Kamiennej i o pierwszej, nieudanej próbie opracowania monografii miasta na przełomie lat 80. i 90. Przeanalizował uwarunkowania utworzenia w naszym mieście w 2007 r. oddziału PTH i na tym przykładzie pokusił się o sformułowanie ogólnych wniosków dotyczących mechanizmów powstawania stowarzyszeń regionalnych i lokalnych oraz rozwijania przez nie pracy naukowej i popularyzatorskiej. Przedstawił metody działania i osiągnięcia skarżyskiego PTH (7 sesji popularnonaukowych, 5 tomów „Rocznika”, 3 monografie

naukowe: Skarżyska-Kamiennej oraz gmin Skarżysko Kościelne i Bliżyn, opracowania popularnonaukowe, zorganizowane i współorganizowane konkursy, obchody, debaty i imprezy popularyzatorskie itd.), a także problemy, z którymi oddział spotyka się w swej działalności.

Prezentacje towarzystw regionalnych zakończyło wystąpienie dra Pawła Migdalskiego (Uniwersytet Szczeciński) pt. *Stowarzyszenie Historyczno-Kulturalne „Terra Incognita” z Chojny*. „Terra Incognita” powstała w 2009 r., aby rozwijać wiedzę o przeszłości Nowej Marchii przez działalność na polu edukacyjnym, kulturalnym i wydawniczym; zrzesza ona naukowców, nauczycieli, publicystów oraz pasjonatów dziejów i kultury tego regionu. Mówca, który jest prezesem i współzałożycielem stowarzyszenia, opowiedział o zrealizowanych przez nie przedsięwzięciach. Zorganizowano szereg imprez kulturalnych i historycznych, m.in. konferencje, koncerty, przedstawienia teatralne, dyskusje i debaty, wystawy, warsztaty dla uczniów, studentów i nauczycieli, wyprawy studyjne i prace przy zabytkach, prezentacje publikacji historycznych i własnych wydawnictw. Od 2009 r. stowarzyszenie wydaje „Rocznik Chojeński” i towarzyszącą mu serię wydawniczą Biblioteka Rocznika Chojeńskiego, a także serię wydawniczą „Terra Incognita”.

Po zakończeniu serii wystąpień² nastąpiła dyskusja, niekiedy burzliwa, dotycząca metod działań stowarzyszeń regionalnych i współpracy (zarówno krajowej, jak i transgranicznej) między tymi stowarzyszeniami oraz z jednostkami samorządu terytorialnego. Zainteresowanie zgromadzonych wzbudziła też inicjatywa internetowej platformy współpracy towarzystw regionalnych i lokalnych „Historia Regionalna” (www.historiaregionalna.pl), mającej na celu zintegrowanie lokalnych środowisk oraz umożliwienie wymiany doświadczeń badaczy i regionalistów z różnych stron Polski.

Obrady zakończyło podsumowanie, w którym moderator kongresu, prof. dr hab. Wojciech Iwańczak podzielił się swymi spostrzeżeniami dotyczącymi metod i celów działania towarzystw regionalnych i lokalnych. Jako podstawowe cele wskazał promocję, przekonywanie ludzi

² Zaznaczyć wypada, że na kongresie nie pojawili się i nie przekazali ujętych w programie wystąpień: Heinz Oschmann i Jürgen Theil, mający reprezentować Geschichtssverewin zu Prenzlau e.V., oraz Eckhard Walther z Verein für Heimatkunde Angermünde e.v., Angermünde.

z zewnątrz do regionu i działających w nim osób, zaś jako podstawową wytyczną dla działań tych towarzystw – dostosowanie metod pracy do kontekstu, w którym przyszło im działać.

Obradom kongresu towarzyszył *Polsko-niemiecki pokaz publikacji regionalnych*, zorganizowany w ramach projektu Cedyńskiego Ośrodka Kultury i Sportu. Wzięło w nim udział kilkudziesięciu wydawców regionalnych z Polski i Niemiec, którzy zaprezentowali kilkaset tytułów z szeroko rozumianej tematyki regionalnej. Jednym z wystawców było również Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Skarżysku-Kamiennej, które zaprezentowało swój „Rocznik”, wszystkie wydane przez siebie książki i broszury, a także publikacje przygotowane przy współudziale merytorycznym Oddziału.

W drodze powrotnej z Cedyńi do Szczecina uczestnicy kongresu zwiedzili XIII-wieczny kościół w Czachowie, którego niewątpliwą atrakcją są zachowane freski z XIV w., przedstawiające m.in. diabły, rycerzy (jeźdźców w trakcie turnieju oraz pieszych), szachownicę, orły i maleńkiego raka. Niezawodny w roli przewodnika dr Paweł Migdalski przedstawił zwiedzającym hipotezy dotyczące interpretacji tych niezwykłych malowideł, zaznaczając jednak, że niczego pewnego o nich nie wiemy.

Na koniec wypada poświęcić należną uwagę samemu XIX Powszechnemu Zjazdowi Historyków Polskich w Szczecinie. Impreza ta, zwoływana cyklicznie przez Polskie Towarzystwo Historyczne od 1880 r., zgromadziła historyków z większości ośrodków naukowych z całej Polski, a także wielu badaczy zagranicznych. Na liście prelegentów byli naukowcy z Niemiec, Czech, Słowacji, Rosji, Litwy, Łotwy, Estonii, Austrii, Holandii, Francji, Finlandii, Szwecji, Węgier, Bułgarii, Rumunii i Japonii. Hasło XIX Zjazdu, który odbywał się w dniach 17-21 września 2014 r., to *Polska – Bałtyk – Europa*; organizatorzy wyrazili w ten sposób główny zamysł zastanowienia się nad znaczeniem Bałtyku w historii Polski i Europy, w szczególności jako spoiwa społeczeństw europejskich, i szerzej – nad łącznością historii Polski i reszty kontynentu. Podkreśla to także miejsce obrad, Szczecin, który był miastem wielu kultur i wielu nacji.

17 września 2014 r., w dniu wigilii zjazdowej, odbyły się cztery całodziennie sympozja wyjazdowe (m.in. opisany wyżej Kongres Towarzystw Regionalnych i Lokalnych) oraz 26 sympozjów w samym Szczecinie (w tym 11 sympozjów całodziennych).

Przedpołudnie pierwszego dnia zjazdu (18 września) – to najpierw uroczyste posiedzenie Senatu Uniwersytetu Szczecińskiego w celu nadania doktoratu honoris causa tej uczelni wybitnemu archiwście, prof. dr. hab. Andrzejowi Tomczakowi, później zaś – uroczysta inauguracja Zjazdu z udziałem przedstawiciela Prezydenta Bronisława Komorowskiego. Wykłady inauguracyjne wygłosili: prof. dr. hab. Krzysztof Mikulski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (*Pochodzenie Mikołaja Kopernika na tle migracji w strefie bałtyckiej*) i prof. dr. hab. Stefan Kwiatkowski z Uniwersytetu Szczecińskiego (*Stowarzyszeniowy ruch naukowy wobec społecznego funkcjonowania historii*).

Po południu rozpoczęły się planowe wykłady zjazdowe. Obrady toczyły się w ramach pięciu sesji tematycznych (Ludzie; Konflikty; Morze; Europa i Regiony; Edukacja), w obrębie których wydzielono sympozja, grupujące wykłady o pokrewnej tematyce. W sumie program na 18-20 września obejmował ponad 250 wystąpień i liczne dyskusje. Warto zwrócić uwagę na liczny udział w obradach Zjazdu zarówno kieleckiego środowiska historyków – na liście prelegentów znalazło się dziesięciu profesorów i doktorów z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego³ – jak również osób, których badania dotyczyły historii naszego regionu (np. prof. dr. hab. Jacek Wijaczka, dr Sebastian Piątkowski).

Równoległe z obradami odbywał się na terenie Wydziału Humanistycznego US Salon Książki Historycznej, podczas którego można było nabyć wydawnictwa historyczne i „okołohistoryczne” oferowane przez kilkadziesiąt wydawnictw uniwersyteckich, naukowych oraz specjalistycznych księgarni. Zorganizowano także szkolenie z podstaw prawa autorskiego w działalności naukowej. Ponadto dla uczestników Zjazdu organizatorzy, we współpracy z wieloma placówkami muzealnymi i naukowymi, przygotowali szereg atrakcyjnych imprez towarzyszących – można było bezpłatnie zwiedzić kilka muzeów w Szczecinie i regionie oraz obejrzeć kilkanaście wystaw historycznych i kilka mili-tarnych zabytków Szczecina. 21 września (niedziela) był już dniem

³ Byli to profesorowie dr. hab.: Wojciech Iwańczak, Wiesław Caban, Czesław Grzelak i Marek Przeniosło, oraz doktorowie hab.: Jacek Bonarek, Witold Chmielewski, Zygmunt Matuszak, Urszula Oettingen, Jacek Pielas, Małgorzata Przeniosło.

odpoczynku, lecz nadal aktywnego – uczestnikom zaproponowano kilka wycieczek po Szczecinie i Pomorzu Zachodnim.

XIX Powszechny Zjazd Historyków odbywał się pod honorowym patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Komorowskiego, zaś szereg sympozjów objęły swym patronatem Muzeum Historii Polski, Muzeum II Wojny Światowej oraz Instytut Pamięci Narodowej.

Marcin Medyński